

Pēterburgas igauņu pētniecības perspektīvas

Veronika Mahtina

Pēterburgas igauņu kultūras biedrība

Igauņi, kuri dažādu vēstures kolīziju un personīgās dzīves likloču pēc nonāca Pēterburgā, ir interesants izpētes objekts un ir pelnījuši dažādu zinātnes sfēru pētnieku uzmanību. Tostarp, pagaidām interesi par Pēterburgas igauņiem nevar uzskatīt par paaugstinātu un pastāvīgu ne no igauņu un ne arī krievu pētnieku puses.

Jo lielāka vērtība ir tiem nedaudzajiem darbiem, kas veltīti šai tematikai. Tajā skaitā ir M.Zaseckas, A. Krjukova un N.Ušakova raksti, kas balstīti uz Ļeningradas apgabala laukos dzīvojošo igauņu izpēti, N. Juhņevas, G. Starovoitovas, A. Drizdo etnosocioloģiskie darbi, kas veltīti pilsētas igauņu etniskajai grupai un atsevišķām igauņu biedrībām. Pēterburgas igauņu nozīme teātra darbības un igauņu teātra izveidē atspoguļota V. Samoilova darbos.

Visvērienīgākais izdevums par Pēterburgas igauņiem ir Raimo Pullata grāmata „Lootuste linn Peterburgi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917” (Cerību pilsēta Pēterburga un igauņu inteliģences veidošanās līdz 1917. gadam”, 2004). Tur apkopoti statistiskas dati par galvaspilsētas igauņu iedzīvotājiem, materiāli par Pēterburgas igauņu diasporas dzīvi, fotogrāfijas un arhīvu dati par spilgtākajām personībām, kas tur mācījās un strādāja. Autors pārliecinoši pierāda to, ka Sankt – Pēterburgai bija noteicošā loma igauņu inteliģences, līdz ar to arī nākošās Igaunijas Republikas izveides vēsturē.

Ievērojams Pēterburgas zinātnieku pēdējo gadu ieguldījums ir T. Smirnovas monogrāfija „Nacionalitāte – pēterpilieši” (2002), kas satur bagātīgu faktoloģisko materiālu par igauņu izglītības, sabiedriskajām, teātra organizācijām, grāmatizdevniecību igauņu valodā, igauņu periodisko izdevumu vēsturi Petrogradā - Ļeningradā padomju periodā.

Tai pat laikā tikai nedaudzi Olgas Kalačevas un Liinas Rootalu zinātniskie raksti veltīti mūsdienu Pēterburgas igauņiem.

Virkne uzskaitīto darbu, kas no dažādām pusēm pietuvojas Pēterburgas igauņu problēmām, sniedz „atslēgu” apkopojoša un sistematizēta pētījuma nepieciešamībai. Neskatoties uz šķietami daudziem zināmiem aktīvas igauņu darbības faktiem Pēterburgā, mēs neredzam kopēju detalizētu igauņu sabiedrības specifiskās veidošanās un darbības ainu pilsētā pie Ņevas visā tās pastāvēšanas periodā – praktiski no Pēterburgas dibināšanas momenta līdz mūsdienām.

Jāatzīmē, ka, no vienas puses, Pēterburgas igauņu diaspora ir vesela parādība igauņu migrācijas vēsturē. Pietiek atzīmēt, ka tā ir lielākā igauņu izceļotāju grupa no dzimtenes. No otras puses, igauņu sabiedrības vēsture ir īpašs fenomens Pēterburgas reģiona etniskajā vēsturē.

Igauņu migrācijas vēsturē uz Krievijas ziemeļrietumiem (S.-Pēterburgas guberņu) **līdz 1917. gadam izdala vairākus „Pēterburgas grupas” veidošanās posmus.** Tiek atzīmēts, ka katram no migrācijas posmiem bija savi iemesli, raksturs, intensitāte, pārceļotāju straumes virzieni, sociālais stāvoklis.

- **XIV(?)/XVI gs. – 1744.g.** - stihiskās pārceļošanas posms – „Gdovas” posms.
- **1744. – 1861. g.** - regulējamās (legālās) migrācijas posms. „Pilsētas diasporas” posms.
- **1861. – 1906. g.** - pēcreformu migrācijas posms, veidošanās „pamatposms”.
- **1906. – 1914/1917. g.** - „Stolipina” periods (Zasecka 2002: 10)
- **1917. – 1922. g.** - politiskās migrācijas periods (optācija un reoptācija). Igauņu skaita straujas samazināšanās sākums. (Maamjagi 1990: 200 – 218; Zasecka 1992: 135)

Igauņu „jaunāko laiku” vēsturē Ļeņingradā – Pēterburgā arī var izdalīt dažus posmus:

- **1922. – 1950-tie gadi** - strauja igauņu skaita samazināšanās.

- **1950-tie – 1991.g.** – igauņu skaita pakāpeniska samazināšanās. Igauņu studenti Ļeņingradas augstskolās.

- **1991 - ...** igauņu skaita tālāka samazinās.

Migrācijas vilnis, kuras augstākais punkts bija XX gs. sākums, iekļāva Pēterburgas reģiona kultūrā dažādos laika posmos vairākas igauņu pārceļotāju paaudzes un to pēctečus.

Precīzi noteikt Pēterburgā dzīvojošo igauņu skaitu ir diezgan sarežģīti. Nereti pat viena autora pētījumos ir atšķirīgi dati. Pētnieki skaidro, ka nav iespējams norādīt precīzu igauņu skaitu, jo pēc XIX - XX gs. sākuma skaitīšanas datiem, kas par pamatu nacionālās piederības noteikšanā ņēma dzimto valodu, daļa igauņu tika iekļauti vāciešu vai krievu skaitā.

Saskaņā ar datiem, kas atrodami R. Pullata darbā, var iegūt priekšstatu par igauņu skaita izmaiņām no XVIII gs. līdz 1917.g. Pēc viņa uzskatiem uz 1917.g. igauņu skaits pilsētā varēja sasniegt 60 000 (Pullat 2004: 44). Tajā laikā galvaspilsētā bija ievērojams armijas dienestā esošo igauņu skaits. Kā atzīmēja Raimo Raags, Pēterburga igauņu skaita ziņā kļuva par otro pēc Tallinas pilsētu pasaulē (Raag 1998: 22).

Uz XIX – XX gs. robežas (pēc 1897.g. skaitīšanas datiem) Pēterburgas guberņa izrādījās trešajā vietā aiz Vidzemes un Igaunijas guberņām pēc tās teritorijā dzīvojošo igauņu skaita – 64116 personas (Zasecka 1997: 52 -53).

Optācijas kampaņas laikā, kuru izvērša Igaunijas Republika vienojoties ar Padomju Krieviju (1920. – 1923. g.), daudzi igauņi atgriezās dzimtenē. Arī pēckara periodā igauņu kopiena būtiski samazinājās gan pilsētas robežās, gan Ļeņingradas apgabalā. Šā procesa norisi atspoguļo 1. un 2. tabulas. 1989.gadā, kad notika pēdējā oficiālā tautas skaitīšana, kurā obligātā kārtā tika uzskaitīta etniskā piederība, pilsētā dzīvoja 5000 igauņu.

1. tabula Igauņu skaits attiecībā pret kopējo Ļeņingradas – Pēterburgas iedzīvotāju skaitu XX gs. otrajā pusē – XXI gs. sākumā. (Smirnova 2002: 86); **2002.g. dati** – (Krievijas Federācijas tautas skaitīšana 2002.g. http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls)

	1959		1970		1979		1989		2002	
	Tūkst. cilv.	%	Tūkst. cilv.	%	Tūkst. cilv.	%	Tūkst. cilv.	%	Tūkst. cilv.	%
Visu iedzīvotāju skaits	3340	100	3987	100	4569	100	4991	100	4661	100
Igauņu skaits	7,4	0,22	6,9	0,2	6,0	0,13	5,0	0,1	2,3	0,05

2. tabula Igaņu skaits attiecībā pret kopējo Ļeņingradas apgabala iedzīvotāju skaitu pēc 1939. g. (bez Ļeņingradas), 1959., 1989. gada (Smirnova 2002: 87) un 2002.g. tautas skaitīšanas datiem (Krievijas Federācijas tautas skaitīšana 2002.g. http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls)

	1939		1959		1989		2002	
	Tūkst. cilv.	%	Tūkst. cilv.	%	Tūkst. cilv.	%	Tūkst. cilv.	%
Visu iedzīvotāju skaits	3240,7	100	1245,0	100	1653,7	100	1669,2	100
Igaņu skaits	44,5	1,4	5,8	0,5	2,6	0,15	1,4	0,08

Pēdējās Viskrievijas tautas skaitīšanas gaitā, kas notika 2002.gada oktobrī, nacionālo piederību uz pašnoteikšanās pamata noteica pats aptaujātais. Tautas skaitītājs to pierakstīja pēc aptaujātā labprātīgi teiktā. Izejot no tā, etniskās (nacionālās) piederības rezultātus var traktēt dažādi. Jo no 1,5 milj. cilvēku, kuri netika atbildējuši uz aptaujas lapas jautājumu par nacionālo piederību, gandrīz divas trešdaļas bija Maskavas, Pēterburgas un Maskavas apgabala iedzīvotāji (<http://www.perepis2002.ru/index.html?id=7>). Respondents nosauca vai nenosauca savu etnisko piederību, demonstrējot etniskās apziņas trūkumu vai esamību, vai vienkārši uzskatīja par iespējamu vispār nenorādīt savu etnisko piederību.

Tai pat laikā skaitļi liecina par igauņu skaita samazināšanos kā Pēterburgā, tā arī Ļeņingradas apgabalā, salīdzinot ar 1989.gadu apmēram divas reizes. Salīdzinot datus par igauņu skaitu un igauņu valodas prasmi ataino visai pretrunīgu ainu. Kā redzams no 3. tabulas, igauņu valodu pārvaldošo personu skaits Ļeņingradas apgabalā, Pēterburgā un Maskavā ir lielāks par respondentu skaitu, kas sevi nodēvējuši par igauņiem.

3. tabula Igaņu skaits attiecībā pret igauņu valodas pratēju skaitu (pēc 2002.g. tautas skaitīšanas datiem) (Krievijas Federācijas tautas skaitīšana 2002.g. http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls; <http://www.perepis2002.ru/ct/doc/lang.xlt>)

	Igaņi	Igaņu valodas pratēji
Krievija	28113	26645
Ļeņingradas apgabals	1409	1741
Sankt – Pēterburga	2226	3232
Maskava	1244	1847

Uzskatu, ka ir jāturpina tik spilgtas parādības - kā igauņu kopiena Pēterburgā pētniecība, gan apkopošanas un sistematizācijas, gan padziļināšanas virzienā. Diasporas tapšanas kopējās ainas izveide sniegs priekšstatu par dažādo igauņu migrācijas viļņu specifiskajām iezīmēm, tieši igauņu diasporas raksturu un igauņu kultūras norisēm daudzveidīgās polietniskas metropolē Sankt – Pēterburgā. Šādu vispusīgu ainu, no vienas puses, var nodrošināt pētījums, kas balstīts uz Pēterburgas un Igaunijas arhīvu avotu pamatīgu izpēti, no otras puses, neatliekams un aktīvs mūsdienu Pēterburgas igauņu biogrāfiju pētījums. Ja darbs Pēterburgas arhīvos prasa laiku, pacietību un neatlaidību sakarā ar avotu apgrūtināto

pieejamību sarežģīto meklēšanu, tad socioloģiskā izpēte, sakarā ar vecākās paaudzes potenciālo respondentu pakāpenisku aiziešanu, pieprasa nekavējoties pievērsties pētniecībai.

Pilsētā dzīvojošo tautu pārstāvji skaidri apzinās savu Pēterburgas diasporu unikalitāti. Pateicoties savu zemju atbalstam valstiskā līmenī, ir izdoti daudzi pētījumi, tai skaitā arī krievu valodā, kas veltīti Pēterburgas somiem, zviedriem, vāciešiem, poļiem, holandiešiem, šveiciešiem un citu tautu pārstāvjiem. Par mūsdienu igauņiem, pateicoties Pēterburgas Svētā Jāņa igauņu baznīcas fonda pūliņiem,niecīgā tirāžā iznāca pagaidām vienīgais nelielais izdevums „Igauņi Ņevas krastos: likteņi un biogrāfijas”(2002), kurā ir mēģināts savākt mūsdienu igauņu dzīves stāstus Pēterburgā un Ļeņingradas apgabalā.

Atsevišķu pētījumu nenoliedzami ir pelnījuši ne tikai tie igauņi, kas ieradās Pēterburgā – Ļeņingradā un atgriezās Igaunijā, bet arī tie, kas saistīja savu dzīvi ar šo pilsētu uz mūžiem. Mēģinot atainot igauņu sabiedrisko dzīvi Pēterburgā – Petrogradā – Ļeņingradā, jākonstatē „baltie plankumi”. Sastopama gadskaitļu nesakritība par vienas vai otras biedrības darbību, nosaukumu neatbilstība. Bez tam, nereti nezināms paliek tās vai citas biedrības darbības raksturs, sastāvs, atrašanās adrese pilsētā. Padziļināta arhīvu datu – nolikumu un citu biedrību izdevumu, biogrāfisko atmiņu un sarakstes, dienasgrāmatu, laikabiedru piezīmju pētniecība, iespējams, izgaismos igauņu pārceļotāju sabiedriskās dzīves bagātīgos vēstures notikumus.

Pat aptuvenus igauņu sabiedrisko organizāciju uzskaitījums, kas satur 50 nosaukumus, parāda Pēterburgas igauņu sociālo aktivitāšu virzienu daudzveidību (religiskais, izglītojošais, sporta, teātra, izdevniecības u.c.) visā kopienas eksistences periodā. Tikai komplekss pētījums var palīdzēt izprast diasporas visu dzīves procesu mijiedarbību, dažādo kultūras un izglītības līmeni atsevišķo migrācijas viļņu vēstures periodos. Bez tam, diasporas problēmas nav jāaplūko autonomi, bet vēsturisko saišu kontekstā ar Igauniju, sevišķi, ja runājam par igauņu vēsturē un kultūrā tik nozīmīgu pilsētu kā Pēterburgu. Iespējams, interesants un daudznozīmīgs varētu būt mēģinājums izpētīt Pēterburgas kopienā un pašā Igaunijā sinhroni notiekošos procesus.

Īpašu vērību pelna igauņu periodisko izdevumu vēsture Pēterburgā. Apmēram 60 nosaukumu saraksts rada priekšstatu par bagātīgo igauņu valodā iznākušo periodisko izdevumu klāstu. Var minēt izglītojošo, baznīcas, juridisko, sporta, aktualitāšu literatūru, humoristiskos un ilustrētos izdevumus, dažādu igauņu organizāciju izdevumus. Padomju periodā tie galvenokārt bija partijas izdevumi, lauksaimniecības un sabiedriskie žurnāli, bērnu, jaunatnes un sieviešu izdevumi. Katra izdevuma specifika, auditorija, adrese un redakcijas sastāvs līdz galam nav izpētīti. Tostarp, diasporas preses izdevumi ir etniskās pašapziņas svarīgākais apliecinājums. Tie ļāva, no vienas puses, piebremzēt asimilācijas procesus un saglabāt diasporas vienotību, bet no otras puses – mīkstināja adaptāciju svešvalodīgajā vidē.

Arī mūsdienās ir nepieciešamas sekot notiekošajām vēsturiskām norisēm. Nepieciešama pašlaik Pēterburgā darbojošos igauņu institūciju nozīmes izpēte un fiksācija kopējā vēstures kontekstā.

Mūsdienās darbojas Sankt – Pēterburgas igauņu kultūras biedrība (no 1992.g.), kurā ietilpst radošie mākslinieciskie kolektīvi, kā arī Sv. Jāņa igauņu evaņģēliski luteriskā draudze (no 1994.g.) . Kopš 1999.g. minētās organizācijas kopā ar Sv. Jāņa baznīcas fondu (no 1999.g.) izdod avīzi „Peterburi Teataja” („Pēterburgas Vēstnesis”), kas ir pēctecis kopš 1908.g. Pēterburgā iznākušajam izdevumam (2008.gadā izdevums svinēs savu simtgadi).

Šo organizāciju darbība ir Pēterburgas igauņu „jaunāko laiku” vēsture. Diemžēl pagaidām tām nav ne sava centralizēta arhīva, ne interneta mājas lapas, ne telpas igauņu bibliotēkai. Gandrīz vienīgais informācijas avots, savdabīga mūsdienu Pēterburgas igauņu dzīves hronika ir izdevums „Peterburi Teataja”, kas iznāk četras reizes gadā. Pēterburgas igauņi nereti vēlas vairāk uzzināt par savām saknēm, taču nezina Igaunijas arhīvu mūsdienu meklēšanas sistēmu iespējām.

Sakarā ar Sv. Jāņa igauņu baznīcas atjaunošanai pievērsto uzmanību, ir jāveic rūpīga baznīca un draudzes vēstures izpēte. Mums vēl pietrūkst ziņu par Pēterburgā un apgabalā bijušajām igauņu skolām, izdevniecībām, grāmatu veikaliem u.tml.. Nepieciešams izveidot igauņu sarakstu, kas apglabāti Pēterburgas kapos (pirmām kārtām – Smoļenskas luterāņu) un noskaidrot apbedījumu vietas.

Ir nepieciešams turpināt Pēterburgā un apgabalā dzīvojušo igauņu biogrāfiju, dokumentu, fotomateriālu izpēti valsts un privātajos arhīvos. Speciālisti darbu var veikt sadarbojoties ar Igaunijas un Krievijas arhīviem, bibliotēkām un fondiem, saņemot to atbalstu. Atmiņu vākšana, biogrāfisku interviju pierakstīšana, materiālu publicēšana – tas ir ilgs un nopietns darbs šodien - nākotnei. Nepieciešams nekavējoties fiksēt dzīvesstāstus un likteņus, kas, ņemot kopumā, ir visas diasporas vēsture, pirms tā aiziet nebūtībā kopā ar cilvēkiem. Vēlos pasvītrot, ka tas vajadzīgs ne tikai Pēterburgas igauņu pēctečiem, bet arī visai igauņu tautai.

Literatūra

Засецкая М.Л. 2002. К вопросу об истории формирования «петербургской группы» эстонцев-переселенцев (Опыт периодизации эстонской миграции). Международная научно-практическая конференция «Культура-сотрудничество: «Прекрасное ведет нас через все мосты». Тезисы конференции. Извара. 9-10 октября 2002 г. 9-13.

Засецкая М.Л. 1997. Система социализации у эстонцев-переселенцев Санкт-Петербургской губернии (вторая половина XIX-начало XX вв.) Из истории С.-Петербургской губернии: Новое в гуманитарных исследованиях: Сборник научных трудов. Отв. ред. О.М.Фишман. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 52-64.

Засецкая М.Л. 1992. Эстонцы Лужского района Ленинградской области (конца XIX – сер. XX вв.). Население Ленинградской области: Материалы и исследования по истории и традиционной культуре. Санкт-Петербург, 132-143.

Маамяги В.А. 1990. Эстонцы в СССР, 1917-1940 гг. Москва: Наука.

Смирнова Т.М. 2002. Национальность – питерские. Национальные меньшинства Петербурга и Ленинградской области в XX веке. Санкт-Петербург: Сударыня.

Российская перепись населения 2002 г. <http://www.perepis2002.ru>

Pullat, R. 2004. Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917. Tallinn: Estopol.

Raag, R. 1999. Eeslane väljaspool Eestit. Ajalooline ülevaade. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Tulkoja Digna Berze